

Trvalý úkol školy — učit podstatnému

MILUŠE KUBÍČKOVÁ

Motto: „Ne mnoho věcí, ale nezbytných pro život.“ (J. A. Komenský)

A n o t a c e : Podmínkou účinné školské reformy je proměna myšlení a způsobu života učitelů i vztahu učitelů a žáků. Zjednodušené analytické myšlení je třeba nahradit myšlením celistvým. Jen tak bude možné navrátit člověka do celku jeho světa a určit, co je pro jeho život podstatné, co tedy učit ve škole.

K l í č o v á s l o v a : Celistvé myšlení, proměna způsobu života, celistvá osobnost žáka, vnitřní reforma školy, komunikace s celkem světa, komunikativní metody ve výchově, výchova k úctě ke sféram světa, duchovní hodnoty, osobnostní schránka se složkou tělesnou, duševní a duchovní.

Nadčasová výzva učitele národů J. A. Komenského by se měla stát podnětem pro současnou školskou reformu. V moderní době je obtížné stanovit, co je pro život člověka nezbytné, neboť převládá kvantitativní rozměr, příklon ke konzumním hodnotám a je zanedbáváno myšlení, které postihuje celistvost, což brzdí univerzální komunikaci člověka se světem. Člověk takto izolován z komunikativního pole světa, v němž však musí stále žít, zabředává do nepropojené mnohosti věcí a poznatků, a to, co je pro jeho život podstatné, mu uniká. Lidstvo během své evoluce přivedilo způsobem svého života všeobecné rozrušení přirozených souvislostí a proto je prvořadým úkolem současné doby tyto vztahy obnovit, sjednotit mikrokosmos člověka s makrokosmem, naučit se žít vědomě s celkem a v celku světa. O to více je výzva Komenského naléhavá v přípravě současné školní reformy.

Nejpovolanějším nositelem této všeobecné nápravy vztahu člověka a jeho světa by měla být škola. Klíčem k nalezení toho, co je pro život i dnes nezbytné, by mohl být nadčasový posun k všeobecným podmínkám života člověka, k všeobecné struktuře světa. Podaří-li se dnešní škole udělat aspoň první kroky pro překlenutí oddělenosti lidí od sfér světa, stane se zdrojem inspirujících sil, které by mohly dynamizovat i ostatní společnost. V současnosti tedy jde především o vnitřní proměnu školy, o postupné nahrazování výchovných nástrojů nátlakových, silových, jednosměrně určujících a omezujících, založených na jednostranně rozumových východiscích, nástroji pobíze-

jíci, trpělivě povzbuzujícími, bytostně oslovujícími, komunikativními. Jen tyto nástroje výchovy mohou otevřít cestu k transformaci člověka a k jeho vědomému návratu do celistvosti světa.

Bude záležet především na učitelích, na jejich dobré vůli, aby začali — každý sám za sebe a ze sebe — proměňovat způsob svého myšlení i celého svého životního stylu, aby co nejdříve změnili školu v útulný a vlídný domov jak pro své svěřence, tak i pro sebe samé. Jen tak mohou vytvořit podmínky pro dotvoření osobnosti svobodných, odpovědných a láskyplných, které jsou připraveny poznatky nejen přijímat, ale i kriticky třídit, hodnotit a v praxi tvořivě užívat. Tomuto modelu se však musí toužit přiblížit především učitelé sami a také všichni, kdož mají se školou něco společného a ovlivňují její chod. Učitelství složený z lidí, kteří tíhnou k osobnostní transformaci si snadněji osvojuje dialogickou formu spoluzití a komunikativní spolupráce a je také schopen trvalé seberegulace a sebevýchovy. Takovýto učitelství kolektiv má skutečnou moc oslovovat žáky — a přes ně i rodiče a veřejnost — vlastním příkladem a dovede také rozpoznat, co je pro život dětí nezbytné: umění univerzální komunikace člověka s člověkem, člověka s přírodou i člověka s transcendentem; umění takového způsobu života a myšlení, které usnadňuje jedinci žít v jednotě s celkem a v celku a proměňovat ho ve skutečný domov bez tísně a strachu.

Není náhodou, že všechny staré, moudré kultury vychovávaly svůj dorost k tomu, aby se každý mladý jedinec uměl orientovat jak ve vnějším světě, tak ve svém vnitřním prostředí, v sobě samém a zároveň byl vždy veden k úctě ke světu nadmyslovému, byť rozumem nepochopitelnému. Zasvěcování mladého člověka bývalo vyvrcholením vzdělávacího procesu, který umožňoval vstup do vědomého samostatného života, za který tímto aktem přebíral svou odpovědnost.

Struktura světa, v níž musí každý člověk od narození až do smrti žít, je stále stejná, mění se jen obsahy a formy žití. V této všeobecné struktuře světa jsou rozprostřeny vzájemně se podmiňující a doplňující sféry, které vymezují komunikativní pole mezi člověkem a světem v celku. Těmito archetypickými sférami prochází člověk celým svým životem, i když jeho vztah k nim nemusí být vždy uvědomělý a recipročně komunikativní. Naučit se ke sférám života vědomě se vztahovat, tj. právě cílem výchovy ke svobodnému a odpovědnému způsobu života. O jaké sféry se jedná?

1. O sféru osobnostní schránky člověka se složkami tělesnou, duševní a duchovní;
2. O sféru společenskou, sociální, o mezilidské vztahy;
3. O sféru lidských výtvorů, zahrnujících kulturu, civilizaci, techniku;
4. O sféru ekologickou, zahrnující živé i neživé přírodní výtvoř;
5. O sféru transcendentní, zahrnující duchovní impulsy a hodnoty.

V čem by se měl žák a současně i učitel vzdělávat, co je nezbytné pro život a tvoří základnu dalších odborných poznatků, je právě umění, jak se má člověk stýkat s těmito základními sférami, aby si obnovil schopnost reciproční komunikace.

Za děti a mládež prozatím přebírá odpovědnost při formování univerzální-

ho pole komunikace, tj. umění žít ve světě a se světem, rodina a škola. Protože však škola vesměs nedoceňuje celistvost světa a všeobecnou propojenost jeho sfér a navíc je oslepena důsledky rozpolcení makrokosmu a mikrokosmu, jsou v obsahu, struktuře i metodách výuky vážné mezery. V důsledku převládajícího zjednodušujícího analytického myšlení, které postrádá syntézu, není snadné definovat, co je pro život dnešního žáka nezbytné (pokud se tato otázka vůbec klade). Množství nepropojených a se skutečným životem často ani nesouvisejících, odosobněně podávaných poznatků oslabuje přirozenou motivaci žáků k učení a vede k zaostávání pochopit smysl učebních požadavků. (Viz Z. Helus – Fenomén motivačního vakua a nízké instrumentality pro dosahování životních cílů).

Ve škole by se měly děti učit podstatným věcem o všech sférách jejich života, a to vždy s poukazem na jejich spojitost s celkem světa a jejich univerzální propojenost. Jen tak je možné proměnit suchopárné a po povrchu myslí žáka klouzající učivo v niterně přijímané hodnoty, cenné pro skutečný život. Kulturní cíle školy by měly odpovídat nárokům, které na život kladou základní sféry světa, měly by být východiskem ke stanovení vzájemně skloubených předmětů i skupin předmětů, které by přinášely informace nezbytné pro život a jeho styl a zároveň vytvořily základnu pro obdobně strukturované poznatky odborné a speciální. Ve zhuštěné podobě by se jednalo o náměty, které je možno již v realizované podobě nacházet v alternativních školách v současném světě:

ad 1. Poznatky o osobnostní schráně, o její celistvosti se složkou tělesnou, duševní a duchovní; o významu těla jako daru a o povinnosti o ně moudře pečovat, o výjimečné regulační funkci dýchání, o systému obranných schopností organismu a o možnostech jej vědomě posilňovat, o efektivním využívání smyslů, o plodivé síle a formách jejího odpovědného užívání a regulování, o vyvážené výživě, která odpovídá nárokům věkových fází, o významu vědomého a zvláště rytmického pohybu, o metodách jak předcházet únavě a nemocem, o přirozených prostředcích doléčování, apod. Dále o možnostech rozvoje vědomí, paměti a soustředěnosti, o umění jasného, přesného a celistvého myšlení, o tvořivosti, o intuici a imaginaci, i o fenoménech překračujících hranice současného poznání, atd.

Tyto poznatky je možné předkládat nejenom verbálně, se zaměřením na intelekt, ale spíše prostřednictvím aktivit pohybových, uměleckých, rukodělných a vůbec tvořivých, spojených s prožitkem. Je to pole trvalého tvořivého experimentování a hledání nových cest pedagogického a psychologického umění.

ad 2. Poznatky o lidském společenství, o zákonech komunikace a kooperace mezi lidmi. Zvláštní pozornost zde věnovat vztahům v rodině, ve třídě a v malých skupinách, dále síle sociálního kontaktu, vědomému utváření vztahu úcty, porozumění a tolerance. Jde o poznatky o vztazích ve skupinách kamarádů a později spolupracovníků, o občanství, o vztah k národu a o všelidském soubytí.

ad 3. Poznatky o přírodě a ekologii; zde zdůrazňovat zvláště odpovědnost

každého jedince k Zemi, jejímiž jsme obyvateli a hospodáři. Využívat zkušeností z různých hnutí, která hovoří o Zemi jako o živé matce, která očekává naši spolupráci a kladný vztah k sobě. Učit děti komunikaci s přírodou, např. prací na zahrádce, chůzi naboso po trávníku, přijímáním rostlinné výživy, atd. Upozorňovat na energie, které příroda člověku dává a které nejsou nevyčerpatelné a tak pěstovat potřebu úspornosti. Vést také k soucítění se zvířaty, k úctě k rostlinám a všemu, co patří k přírodnímu prostředí. Zde klást důraz také na nejbližší životní prostředí člověka, na uspořádání jeho domova, třídy a na pořádek a hygienu.

ad 4. Poznatky o nadsmyslovém světě transcendentna. Zde využívat nových poznatků z hlubinné psychologie, psychosyntézy, z duchovních věd (teosofie a antroposofie), z psychotroniky apod. Zabývat se potřebou objasnění duchovních skutečností a religiosity, předcházet lhostejnosti k duchovní sféře, ale i netoleranci a bigotnosti, příp. nekritickému přejímání v naší kultuře nekoherentních hnutí, které berou člověku osobní svobodu. Posilovat výrazně ekumenismus a výchovu k dobru jako k nejvyšší hodnotě. Hledat cesty, jak ochránit mládež od různých manipulujících magií, které se často spojují se zlem (viz černá magie, satanské hnutí, skinheads, apod.).

Naše škola vykazuje velké dluhy vůči všem těmto základním sférám, a to nejen co do množství informací, ale především co do forem a nástrojů otevírání mladých bytostí těmto sférám. Popisná a převážně na intelekt zaměřená a neosobně podávaná fakta, mladou duši nejen neosloví a neprobudí v ní zájem, ale naopak oslabují motivující a kvalitativní rozměr výuky. Žák není veden k otevření se látce, k jejímu bytostnému prožívání a kritickému myšlení, aby jí mohl roztrždit z hlediska dobra a zla a potom zařadit do pokladnice životních hodnot. Opomíjení celistvosti žákovy bytosti a převažující orientace na intelekt, nejen svazují možnost bytostného prožívání poznatků a jejich zpracování ve zvnitřněné informace, ale nerozvíjí dostatečně citový, volný a tvořivý potenciál dítěte. Toto nedocení celistvosti s sebou často nese i podceňování evolučních fází a vede k znesnadnění diferencovaného přístupu jak z hlediska věku, tak z hlediska individuálních i typologických letor. i stupně citového a mentálního vývoje.

Úkolem školy tedy bude trvale hledat tvořivé a účinné cesty k vědomému vztahování se dětí a mládeže ke všem sférám života, aby se v nich probouzela úcta: úcta ke své osobní schráně, ke svému tělu, duši i duchovním hodnotám; úcta k bližnímu, zvláště k rodičům a učitelům, ale i ke spoluobčanům a k lidem vůbec; úcta k výsledkům lidského umu a práce, k výtvorům ducha i tvořivosti; úcta k živým i neživým výtvorům přírody a k naší Zemi; úcta k tomu, co člověka přesahuje a co může přijímat jako Řád přírody, jako Absolutno, jako impuls Kristův ve smyslu nejvyššího Boha apod.

Kde se však má možnost dítě a mladý člověk seznámit s tímto citem úcty? Kde se tříbí jeho hodnotící úsudky o dobrém a zlém? Kde se učí umění komunikovat s lidmi, s přírodou a s duchovním světem? Jestliže je tím nezbytným pro život vrátit člověka do jeho přirozených souvislostí se světem, neznamená

to zásobit ho množstvím nových rozumových a vzájemně nespojitých poznatků. Jde především o obnovení vztahu k poznávanému, k citovému otevření, ale i o osvětlení kritickým myšlením, o probuzení vůle s poznáním nějak činně naložit, aby se to poznané mohlo ještě prohloubit a zhodnotit podle kritéria dobro—zlo s konečným cílem zařazení do systému žitých hodnot. Bude třeba překonat učení, v němž převládá analytický, kvantitativní a utlačivý rozměr a nahradit je postupy motivujícími a sebeobjevnými. Příkladů pro tyto proměny již ve světě přibývá, jak lze konstatovat i v alternativních školách nového věku.

Závěrem bude užitečné dodat, že to, co škola zanedbává v nabídkách hodnot pro život nezbytných, to si děti a mládež dohoní mimo školu a po svém. Do mezer v poznání sfér života, zvláště těch, které byly dlouho považovány za tabu, si obvykle dosadí náhradní poznatky a nepravé hodnoty. Vytvoří si svůj různě „slátaný“, zjednodušený a deformovaný obraz o světě, o sobě i o svém místě v něm. Dokladem toho jsou zvláště důsledky dluhů vůči sféře osobní schránky a sféře duchovní — aniž tím přehlízíme dluhy vůči ostatním sférám. Důsledkem těchto dluhů je lehkovážný vztah k plodivé síle, sexu i k nenarozeným životům, lehkomyšlné hledání opojení a úniku v drogách, alkoholu, kouření, lhostejnost ke zdraví a s tím spojená neúcta k životu vůbec. Dalším důsledkem je lhostejnost k duchovním hodnotám, neúcta k náboženským symbolům, přeceňování, nebo i zneužívání některých praktik vytržených ze souvislostí starých, zvláště východních mystických cest, zvědavost týkající se možnosti manipulovat lidským podvědomím, apod. Z toho všeho plyne neúcta k člověku, k jeho tvorbě i nevážnost k přírodě.

Namátkově vybrané příklady podtrhávají závažnost neodkladné vnitřní proměny školy, založené na transformaci celého způsobu života a především myšlení, aby se učilo „ne mnoho věcí, ale nezbytných pro život“, jak nabádal i naši přítomnost Jan Ámos Komenský.

MILUŠE KUBÍČKOVÁ,

A PERMANENT TASK OF THE SCHOOL, TO TEACH THE FUNDAMENTAL STUFF

The generally valid appeal of J. A. Comenius “that not many things should be taught at school but those inevitable for the life” is an inspiration even for the contemporary school. A lot of non-communicating items of knowledge and a narrowed view of the learners overlooking the complexity of their personalities do not enable us to define what the really inevitable things for the life are. The key for finding that essential stuff should be the general structure of the world in which each man has to live. The capability to communicate with the spheres of this

structure as the condition of the man's return into the world's wholeness should become the goal of school activities. This should include the knowledge of the triplicate vessels of a man (bodily, psychic and spiritual), of the community one lives in, of the human makes as a compound of the culture; of the nature environment, and at last but not least of the sphere of the spiritual values which extend themselves beyond the man.

The entire approach to the world and to the man, the teachers' holistic thinking are the starting-points of the transfor-

mation living both in the way of living, and the forms and contents of the teachers' educational art. Those are above all the potential carriers of the transformation of the school as well as stimulators of the social dynamics. Only through this inner reform will it be possible to transform

the school into an amiable home both for the learners and the teachers, into a creative workshop awakening the respect for life, a feeling of belonging to the whole and thus also the inner freedom and responsibility which are mutually related.

Došlo do redakce: 11. 3. 1991

Autor: doc. PhDr. MILUŠE KUBÍČKOVÁ, CSc., PedF UK Praha, M. D. Rettigové 4